01

01 Κάτοπτρο με πεπλοφόρο (Χ 7579). Πάνω από τους ώμους της πετούν Ερωτιδείς. Η περιφέρεια του δίσκου διακοσμείται με μορφές πετεινών, λαγών και σκύλων ανάμεσα σε ρόδακες. Γύρω στο 455 π.Χ. Από την Αθήνα.

ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

ΜΙΑ ΜΟΝΑΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΧΑΛΚΙΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΜΙΚΡΟΤΕΧΝΙΑΣ

—Η επανέκθεση της Συλλογής Χαλκών

ΔΡ ΡΟΖΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΠΟΥΛΟΥ
Αρχαιολόγος,
Προϊσταμένη της Συλλογής Χαλκών
του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ κατέχει, εκτός από τα περίφημα, γνωστά σε όλο τον κόσμο χάλκινα αγάλματα, και μία από τις πλουσιότερες συλλογές χάλκινων πρωτότυπων αρχαίων έργων μικροτεχνίας.

Πριν στεγαστούν στο χώρο του Μουσείου, τα αρχαία της Συλλογής ακολούθησαν την τύχη και των άλλων αρχαίων, τα οποία από το 1858 ανήκαν στην Αρχαιολογική Εταιρεία και βρίσκονταν διασκορπισμένα σε δημόσιες αρχαιολογικές συλλογές της Αθήνας. Η μεταφορά τους στο Μουσείο ξεκίνησε το 1874 και ολοκληρώθηκε το 1893. Ο πρώτος χειρόγραφος κατάλογος άρχισε να συντάσσεται το 1861 και περιελάμβανε τα αρχαία καθ' ύλην. Τον αύξοντα αριθμό 1 στη σειρά των χάλκινων της Αρχαιολογικής Εταιρείας φέρει αγγείο, το οποίο δώρισε ο ιδιώτης Ν. Βαρβαρήγος από τη Θήρα στις 18 Μαρτίου 1859. Όταν το 1888 το Μουσείο ονομάστηκε επίσημα Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αποφασίστηκε η ίδρυση σε αυτό Αρχαιοφυλακείου, δηλαδή συλλογών αγγείων, ειδωλίων, χαλκών και λοιπών μικροτεχνημάτων. Υπεύθυνος για τη δημιουργία τους και την καταγραφή των εισερχομένων στις συλλογές αρχαίων ορίστηκε ο πρωτοπόρος αρχαιολόγος Βαλέριος Στάης.

Η Συλλογή Χαλκών καθορίστηκε με το Βασιλικό Διάταγμα της 31ης Ιουλίου 1893 περί «Διοργανισμού του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου», σύμφωνα με το οποίο οριζόταν ως «Αγαλματιοθήκη», δηλαδή «Συλλογή πηλίνων και χαλκών αγαλματίων και λοιπών διαφόρου ύλης αρχαίων». Τα χάλκινα έργα φιλοξενήθηκαν αρχικά σε διάφορες αίθουσες του Μουσείου.[1] Μετά τις αλλαγές στα σχέδια του Μουσείου από τον E. Ziller το 1889, τα αρχαία της Συλλογής εκτέθηκαν αρχικά στην αίθουσα 33[2] και αργότερα στην

02

28 και στις τρεις αίθουσες, η μία από τις οποίες ήταν αψιδωτή, της επιμήκους πτέρυγας που κτίστηκε στον άξονα της ανατολικής πλευράς του κτιρίου το 1903-1906 με σχέδια του αρχιτέκτονα Αν. Μεταξά.[3] Σημαντικό σύνολο έργων αποτέλεσε η συλλογή που δώρισε ο ηπειρώτης μεγαλοκτηματίας και φιλάρχαιος πολιτικός Κ. Καραπάνος (1840-1911), σύμφωνα με το αρ. 7018 δωρητήριο συμβόλαιο της 22ας Ιουνίου 1902. Η δωρεά, εκτός των άλλων, περιλαμβάνει κυρίως τα χάλκινα ευρήματα των ανασκαφών που πραγματοποίησε ο Καραπάνος στο ιερό της Δωδώνης το 1875-76 με προσωρινή άδεια των τουρκικών αρχών.[4] Στη Συλλογή Καραπάνου όμως ανήκουν και διάφορα άλλα χάλκινα έργα που αγοράστηκαν από τον ίδιο στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Μικρό μέρος των αντικειμένων που κατείχε ο Καραπάνος δώρισε στα Μουσεία του Λούβρου και της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ μερικά ωραιότατα χάλκινα ειδώλια που προέρχονται από λαθρανασκαφές στη Δωδώνη πουλήθηκαν στο Antikenmuseum του Βερολίνου. Εκτός από τη δωρεά του Καραπάνου, σημαντικό απόκτημα για το Μουσείο υπήρξε και η συλλογή των 903 αντικειμένων, στην πλειονότητά τους χάλκινα και οστέινα ιατρικά εργαλεία, τα οποία βρίσκονταν στην κατοχή του ιατρού Κ. Λάμπρου και περιήλθαν στο Μουσείο το 1899.

Η Συλλογή Χαλκών συνέχισε να εμπλουτίζεται και μετά την έκδοση του ΒΔ του 1910, το οποίο όριζε να κατατίθενται στο Μουσείο τα αρχαία από την Αττική, τα σπουδαιότερα των επαρχιών, καθώς και όσα προέρχονταν από δωρεές ή αγορές. Η συσσώρευση όμως έργων από τις ανασκαφές που συνεχίζονταν, και τα νέα ευρήματα από όλη την Ελλάδα, κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη να επεκταθεί το κτίριο του Μουσείου. Έτσι, στα χρόνια 1932-1939 προστέθηκε νέο διώροφο συγκρότημα στην ανατολική πλευρά, επί της οδού Μπουμπουλίνας, με σχέδια του αρχιτέκτονα Γ. Νομικού. Οι υπόγειοι χώροι φιλοξένησαν κρυμμένα στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τα χάλκινα μικροτεχνήματα, και, όταν στα χρόνια μετά το 1946 άρχισε η ανασύσταση του Μουσείου με πρωτεργάτες το ζεύγος Χρίστου και Σέμνης Καρούζου, αυτά εκτέθηκαν τμηματικά στο ισόγειο του κτιρίου, στις αίθουσες 36, 37, 40, 45, 8 και στην αίθουσα 52 του 1ου ορόφου της Συλλογής Αιγείων που περιέλαβε αντικείμενα από τα Ηραία του Άργους και της Περαχώρας και από το ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη.[5]

Μοναδικά χάλκινα αγάλματα, που ήλθαν στο φως κυρίως από αρχαία ναυάγια, κόσμησαν τις αίθουσες του μεγαλύτερου μουσείου της χώρας. Το 1897 βρέθηκε από αλιείς στον ορμίσκο του Αγίου Βασιλείου, στον Κορινθιακό κόλπο, κοντά στη Λιβαδόστρα, το αγαλμάτιο Ποσειδώνος (Χ 11761). Στις αρχές του 20ού αιώνα συμαίοι σφουγγαράδες αποκάλυψαν το περίφημο ναυάγιο των Αντικυθήρων, ανάμεσα στα ευρήματα του οποίου, εκτός από τα μαρμάρινα αγάλ-

- Προϊστορική Συλλογή
- Συλλογή Γλυπτών
- Συλλογή Χαλκών
- Συλλογή Αγγείων και Μικροτεχνίας
- Συλλογή Σταθάτου
- Αιγυπτιακή Συλλογή
- Κυπριακή Συλλογή
- Εκπαιδευτικά Προγράμματα
- Είσοδος - Προθάλαμος - Κλιμακοστάσιο
- Περιοδικές Εκθέσεις
- Αίθουσα Διαλέξεων

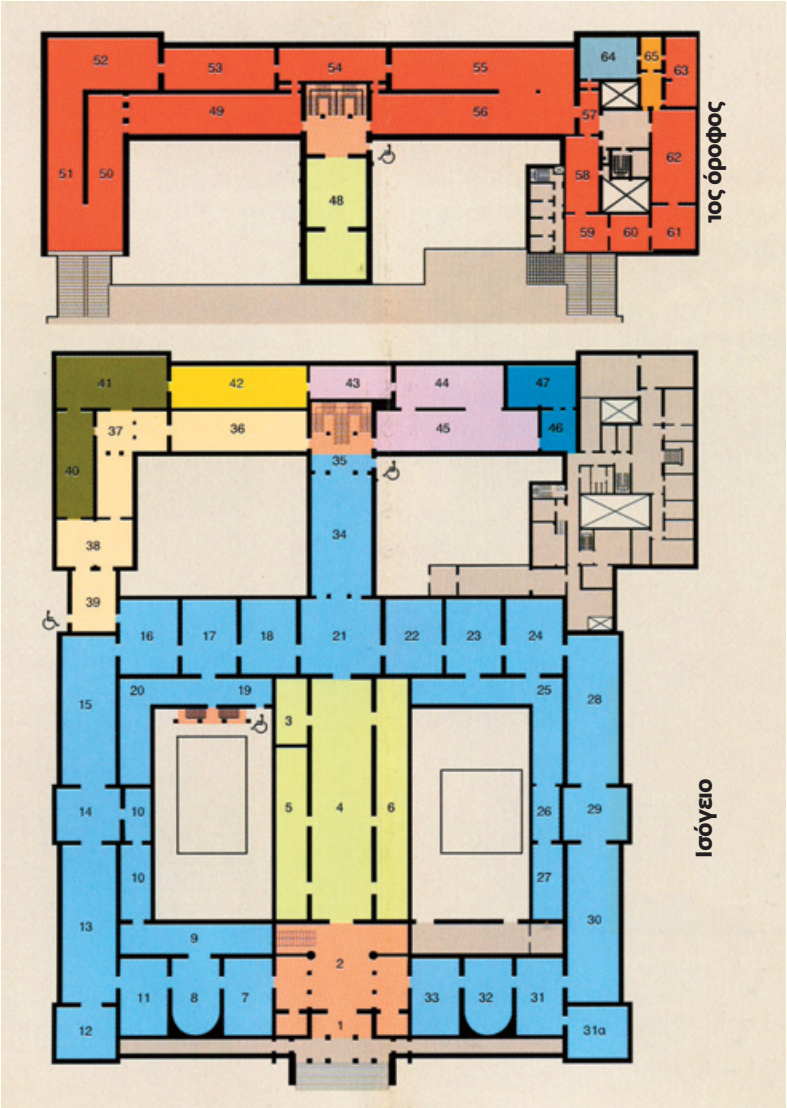

03

02 Ειδώλιο ιππέα με άλογο (Καρ 27 και Χ 16547). Ο αναβάτης βρέθηκε στις πρώτες ανασκαφές του Κ. Καραπάνου (1875), ενώ το άλογο στις νεότερες του καθηγητή Δ. Ευαγγελίδη (1956). 575-550 π.Χ. Από το ιερό του Διός στη Δωδώνη.

03 Κάτοψη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

ματα και τα άλλα αντικείμενα, υπήρχε και το άγαλμα του Εφήβου (Χ 13396) καθώς και τμήματα του Φιλοσόφου (Χ 13400). Επίσης, σημαντικά αποκτήματα αποτέλεσαν το άγαλμα παιδιού (Χ 15118) που βρέθηκε από αλιείς στον κόλπο του Μαραθώνος το 1925, ο Ζευς (ή Ποσειδών, Χ 15161) που ανασύρθηκε από τον θαλάσσιο χώρο του Αρτεμισίου το 1926 και το 1928, και ο «Τζόκεϋ» (Χ 15177) που βρέθηκε σε κομμάτια στην ίδια περιοχή το 1928, το 1929 και το 1936. Το άγαλμα της Ακυλίας Σεβήρας (Χ 23321), που είδε το φως στην ακρόπολη της Σπάρτης το 1964, και του έφιππου αυτοκράτορα Αυγούστου (Χ 23322), που βρέθηκε στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Λήμνου και Αγίου Ευστρατίου το 1979, συμπλήρωσαν τα έργα της ρωμαϊκής περιόδου. Στις αίθουσες 40 και 45, για μικρό χρονικό διάστημα και στην 35, φιλοξενήθηκαν, μετά την ανεύρεσή τους το 1959 και τη συντήρησή τους στο Μουσείο, και τα χάλκινα αγάλματα του Πειραιώς μέχρι το 1983, οπότε μεταφέρθηκαν στο εκεί τοπικό Μουσείο.[6] Στην αίθουσα 39 εκτέθηκε για τρία περίπου χρόνια το χάλκινο άγαλμα της «Κυράς της Καλύμνου», το οποίο είχε μεταφερθεί στο Μουσείο για συντήρηση το 1999 και επεστράφη στο νησί το 2008. Από το 1979 παρέμειναν επισκέψιμες μόνο οι αίθουσες 36 και τμήμα της 37 έως το 2002,[7] όταν έκλεισαν όλες οι αίθουσες των Χαλκών για την προετοιμασία της επανέκθεσης. Την ίδια χρονιά αποκτήθηκε και το χάλκινο άγαλμα του «Εφήβου του Saarbrücken» (Χ 26087) που κατασχέθηκε στη Γερμανία το 1998 και κοσμεί τον προθάλαμο της Συλλογής.

Σήμερα, η Συλλογή Χαλκών του Μουσείου, της οποίας η επανέκθεση εγκαινιάστηκε την 15η Ιουνίου 2005, καταλαμβάνει τις αίθουσες 36, 37, 38 και 39 του ισογείου, δηλαδή μία έκταση περίπου 547,50 τ.μ.[8] Παράλληλα, τα χάλκινα αγάλματα εξακολουθούν να εκτίθενται στις αίθουσες της Συλλογής Γλυπτών, την οποία συμπλήρωσαν κατά περίπτωση και μικρά αντικείμενα, ενώ χάλκινα μικροτεχνήματα από το Ηραίον του Άργους και τα ιερά του Σουνίου εκτέθηκαν στον 10 όροφο, στην αίθουσα 52 της Συλλογής Αγγείων, μαζί με άλλα ευρήματα από εκεί. Πρόσφατα (2009) απομακρύνθηκε μεγάλος αριθμός εκτεθειμένων αρχαιοτήτων προερχόμενων από τις ανασκαφές της Αρχαιολογικής Εταιρείας υπό τον Π. Καββαδία στην Ακρόπολη των Αθηνών το 1885-1889, προκειμένου να εκτεθούν

στο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως. Το γεγονός αυτό στέρησε τη Συλλογή Χαλκών από ένα σημαντικότατο υλικό και επέβαλε την ανάγκη αναδιάρθρωσης μεγάλου τμήματος της επανέκθεσης.

Στη Συλλογή έχουν υπηρετήσει ως Έφοροι σημαντικές μορφές της αρχαιολογικής επιστήμης, όπως η Εύη Τουλούπα, η Αγγ. Λεμπέση και ο Π. Καλλιγάς. Στην επανέκθεση, εκτός από την υπογράφουσα, η οποία από το 1990 ασκεί καθήκοντα Προϊσταμένης της Συλλογής και η οποία ανέλαβε την οργανωτική και επιστημονική επιμέλεια καθώς και τον μουσειολογικό σχεδιασμό της, πήραν μέρος οι αρχαιολόγοι Μ. Ζαφειροπούλου, Αλ. Χατζηπαναγιώτου και Ν. Παλαιοκρασσά, ενώ την τεχνική υποστήριξη έφερε εις πέρας η αρχιτέκτων του Μουσείου Β. Δρούγκα. Οι συντηρητές του εργαστηρίου Χαλκών Γ. Μακρής, Π. Μπούρας, Γ. Καραμαργιού, Ουρ. Καψοκώλη, Π. Φελέρης και Σ. Σπυριδάκη συνέβαλαν, με τον ενθουσιασμό και τις γνώσεις τους, στην άρτια παρουσίαση των εκθεμάτων και η ζωγράφος Δ. Λαμπρέτσα στο ικανότατο αποτέλεσμα των σχεδιαστικών απεικονίσεων και αναπαραστάσεων. Τη γενική εποπτεία του όλου εγχειρήματος είχε ο Διευθυντής του Μουσείου Ν. Καλτσάς.

Τα περισσότερα από τα περίπου 1670 αντικείμενα που εκτίθενται στη Συλλογή Χαλκών ήλθαν στο φως κατά τις μεγάλες συστηματικές ανασκαφές που διενεργήθηκαν στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου και τις αρχές του 20ού αι. από την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και τις ξένες Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως ιερά, τόσο μεγάλα πανελλήνια όσο και μικρότερα τοπικά, σπουδαία λατρευτικά κέντρα της αρχαιότητας. Σημαντικά όμως χάλκινα έργα αποτελούν και τα κτερίσματα τάφων, καθώς και τα αντικείμενα που έφτασαν στο Μουσείο από δωρεές ή αγορές.

Η θεματική των εκθεμάτων και ο σχεδιασμός της παρουσίασής τους προσαρμόστηκαν στον δεδομένο χώρο του ιστορικού κτιρίου που σχεδόν απέκλειε την οποιαδήποτε αλλαγή όχι μόνο στο οικοδόμημα αλλά και στο υπάρχον παλαιό μωσαϊκό δάπεδο. Τα εξαίρετα χάλκινα έργα εντυπωσιάζουν και «μιλούν» από μόνα τους χωρίς περίτεχνους τρόπους και πρόσθετες εφαρμογές. Σε αυτό συνέβαλε και ο απαλός χρωματισμός των τοίχων και κυρίως των ελαφρά μεταποιη-

04

05

μένων παλαιότερων προθηκών που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και ο εσωτερικός φωτισμός, στοιχεία που τα ανέδειξαν χωροταξικά, σκηνοθετικά και αισθητικά. Θεωρήθηκε αναγκαίο να παρουσιαστούν τόποι και ιερά με μακραίωνη ιστορική, αρχαιολογική και πολιτισμική μαρτυρία, την οποία θα ήταν δυνατόν να προσεγγίσει ως ένα βαθμό η Συλλογή Χαλκών με το υλικό που διαθέτει. Η παρουσίαση έγινε με ποικίλα και μοναδικά μετάλλινα έργα, τα οποία εκτέθηκαν ανάλογα με την προέλευση, το θέμα, το είδος, τον τύπο, την τεχνοτροπία και τη χρήση, σε σύνολα ή μεμονωμένα, ενταγμένα σε χρονικά πλαίσια. Έτσι, μπορεί κανείς όχι μόνο να αντιληφθεί τη μορφή και το χαρακτήρα της κοινωνίας των αρχαίων με τις αντιλήψεις, τις δοξασίες, τους θεσμούς, τις συνήθειες, τις δραστηριότητες και τις ποικίλες εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής, και παράλληλα να καταγράψει τις σχέσεις και αλληλοεπιδράσεις των λαών, αλλά συγχρόνως να παρακολουθήσει την εξέλιξη της τορευτικής και μικροτεχνίας από τη γεωμετρική έως τη ρωμαϊκή περίοδο με τις καλλιτεχνικές τάσεις και τα επιτεύγματα των δημιουργών. Αυτές οι μικρές «ιστορίες» ζωής και καλλιτεχνικής δράσης ερμηνεύονται, αναλύονται και προσεγγίζονται με τον εποπτικό υπομνηματισμό, τις λεζάντες, τα κείμενα τοίχου, τα σχέδια, τις φωτογραφίες, τους χάρτες και τις αναπαραστάσεις.

Στην πρώτη αίθουσα (36) της έκθεσης που, σύμφωνα με όρο του συμβολαίου του 1902, έχει ονομαστεί προς τιμήν του δωρητή των ευρημάτων της Δωδώνης «αίθουσα Κ. Καραπάνου», προηγείται η παρουσίαση ορυκτών και μετάλλων καθώς και ο τρόπος κατασκευής των χάλκινων έργων. Εκτίθεται αναπαράσταση της χύτευσης και παρουσιάζονται, ενδεικτικά, αντικείμενα που σχετίζονται με αυτή, όπως χοάνες με αγωγούς έγχυσης, αντικείμενα αποτυχημένης χύτευσης, μήτρες κ.ά. Η γεωμετρική περίοδος αντιπροσωπεύεται με τα χαρακτηριστικά έργα της εποχής, ειδώλια ανθρώπων και ζώων, κυρίως ίππων, τα οποία ήσαν αυτοτελή αντικείμενα ή αποτελούσαν τμήματα των γνωστών τριποδικών λεβήτων. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι η μεγάλη στρογγυλή λαβή με το ιππάριο (Χ 7842). Επίσης, παρουσιάζονται κοσμήματα, ακόμα και αντικείμενα άλλων, σχεδόν σύγχρονων, πολιτισμών, όπως της ιρανικής τέχνης του Λουριστάν, καθώς και ετρουσκικά έργα. Με τα κτερίσματά της και με ζωγραφική αφαιρετική απόδοση της μορφής, έγινε η αναπαράσταση γυναικείας ταφής του 8ου αι. π.Χ., η οποία αποκαλύφθηκε στο Δαδί Παρνασσίδος. Ευρέως διαδεδομένο είδος κοσμήματος την εποχή αυτή ήσαν οι τοξωτές πόρπες του αττικοβοιωτικού τύπου που έφεραν πλακίδιο διακοσμημένο με εγχάρακτα πλοία, ίππους, ψάρια, πτηνά, πολεμιστές κ.ά. Διάφορα αντικείμενα από μακεδονικές περιοχές, αγγεία, όπλα, κοσμήματα, ανάμεσα στα οποία τα «μακεδονικά» χαλκά, μαρτυρούν για την ίδια περίοδο στη Μακεδονία, ενώ πλήθος παρόμοιων αντικειμένων μικροτεχνίας προέρχονται και από περιοχές της Θεσσαλίας, ιδίως από το ιερό του Διός Θαυλίου και της Εν(ν)οδίας θεάς στις Φερές (σημερινό Βελεστίνο). Εντυπωσιάζουν οι θεσσαλικές πόρπες με τα μεγάλα σφαιρίδια στο τόξο, καθώς και το πλήθος και η ποικιλία των δισκοειδών, κλωβόσχημων κ.ά. περιάπτων με πτηνά. Το ιερό του Διός Ναΐου στη Δωδώνη, μαντείο με πανελλήνια ακτινοβολία και σημαντικό θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο του Κοινού των Ηπειρωτών, αντιπροσωπεύεται με πλήθος αναθημάτων που προσκόμιζαν οι πιστοί από κάθε γωνιά του ελληνικού κόσμου. Εκτίθενται αγγεία, σκεύη, πολλά από τα οποία ενεπίγραφα, ανδρικά και γυναικεία ειδώλια, κοσμήματα, αντικείμενα σχετικά με τη λειτουργία του μαντείου, το Κοινό των Ηπειρωτών

06

04 **Ειδώλιο φορβάδας με το μικρό της (Χ 6199). 8ος αι. π.Χ. Από το ιερό του Διός στην Ολυμπία.**

05 **Ειδώλιο Ερμού κριοφόρου (Χ 12347). Περίπου 550 π.Χ. Από την Ανδρίτσαινα.**

06 **Ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής που κρατεί φρούτα, ίσως Δήμητρος (Χ 14922). Γύρω στο 470 π.Χ. Από το ιερό Δήμητρος και Κόρης Καρποφόρων (;) στον Άγιο Σώστη Τεγέας.**

07

και τους αθλητικούς αγώνες στο ιερό, επίσης, όπλα και εργαλεία, μολύβδινα χρηστήρια ελάσματα, τιμητικά και άλλα ψηφίσματα, καθώς και τμήματα αγαλμάτων και ανδριάντων. Περίφημα έργα αποτελούν ο Σειληνός (Καρ. 22), η δρομάδα (Καρ. 24), ο κωμικός ηθοποιός (Καρ. 18), η πεπλοφόρος (Καρ. 540), οι μολύβδινοι αλτήρες σε μορφή κάπρου (Καρ. 855α-β), ο στρατηγός (Χ 16727), το ενεπίγραφο τμήμα ασπίδας (Καρ. 514) αφιερωμένης στον Δία μετά τη νίκη του βασιλιά Πύρρου κατά των Ρωμαίων στην Ηράκλεια της Ιταλίας το 280 π.Χ. Σημαντικά ιερά της δυτικής Ελλάδος υπήρξαν και τα αιτωλικά. Γύρω στο 700 π.Χ. χρονολογείται η συριακού τύπου πολεμική θεότητα (Χ 14494) από τον Θέρμο, θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Στο ιερό της Αρτέμιδος Λαφρίας στην Καλυδώνα το είδος των αναθημάτων σχετίζεται περισσότερο με την αγροτική οικονομία. Σπουδαία βοιωτικά ιερά παρουσιάζονται επίσης με αντιπροσωπευτικά έργα, όπως το ιερό του Απόλλωνος στο Πτώον που, εκτός από τους μαρμάρινους κούρους, έχει να επιδείξει και μεγάλο αριθμό χάλκινων έργων, καθώς και το θηβαϊκό ιερό των Καβείρων με το πλήθος των χάλκινων και μολύβδινων ζωαρίων, κυρίως ταύρων.

Η έκθεση συνεχίζεται γεωγραφικά στην αίθουσα 37 με πελοποννησιακά ιερά. Στην Πελοπόννησο αναπτύχθηκαν, ιδίως κατά τον 6ο και 5ο αι. π.Χ., σπουδαία κέντρα μεταλλοτεχνίας, όπως τα κορινθιακά, τα αργειακά, τα λακωνικά κ.ά., τα οποία παρήγαγαν εξαίρετα έργα που απαντούν ως αναθήματα στα τοπικά και πανελλήνια ιερά. Η Άρτεμις, η Ήρα, η Αθηνά, η Δήμητρα και η Κόρη, ο Ζευς, ο Απόλλων, ο Παν και άλλες θεότητες έχουν τα δικά τους ιερά. Οι θρησκευτικές γιορτές που τελούνταν σε αυτά περιελάμβαναν θυσίες, προσφορές, μυστηριακές τελετές, λατρευτικούς χορούς, αθλητικούς αγώνες. Ειδώλια ανδρικά και γυναικεία παριστάνουν απλές καθημερινές μορφές, όπως αγρότες, ποιμένες, κυνηγούς κ.ά., ή θεότητες, όπως ο μεγαλοπρεπής καθιστός Ζευς (Χ 13209), ενώ ειδώλια ζώων σχετίζονται με τις ασχολίες των κατοίκων της υπαίθρου. Αγγεία και σκεύη, κοσμήματα, όπλα, κάτοπτρα, και μικρογραφικά ομοιώματά τους, ελάσματα ενεπίγραφα και άλλων τύπων αποτελούν συνήθη αναθήματα στα ιερά της Αρτέμιδος στους Λουσούς, του Απόλλωνος Κορύθου στη Λογγά Πυλίας, του Παμίσου στον Άγιο Φλώρο, του Απόλλωνος Επικουρίου στις Βάσσες, της Δήμητρος και Κόρης Καρποφόρων (;) κοντά στην Τεγέα, του Νομίου Πανός στην Μπέρεκλα, του Διός στο Λύκαιον όρος, του Ασκληπιού στην Επίδαυρο. Εντυπωσιάζουν τα κορινθιακής κυρίως τέχνης αφιερώματα στο Ηραίον της Περαχώρας, καθώς και τα λακωνικά έργα από το ιερό του Απόλλωνος Αμυκλαίου στις Αμύκλες, του Απόλλωνος Υπερτελεάτα στο Φοινίκι, της Αθηνάς Χαλκιοίκου και της Αρτέμιδος Ορθίας στη Σπάρτη, του Απόλλωνος Τυρίτα και του Μαλεάτα στην Κυνουρία. Μεγάλη ενότητα αποτελεί το πανελλήνιο ιερό της Ολυμπίας, το οποίο δεχόταν προσφορές από όλο τον τότε γνωστό κόσμο που εντυπωσιάζουν με την άριστη ποιότητα και καλλιτεχνική τους απόδοση. Ανάμεσα σε αυτά, υπάρχουν γυναικεία και ανδρικά ειδώλια και αγαλμάτια που παριστάνουν κούρους, ηνιόχους, ιππείς, πολεμιστές, αθλητές, θεότητες, με συχνότερο τον κύριο του ιερού Δία, όπως το αυστηρορρυθμικό κεφάλι του θεού (Χ 6440), ειδώλια ζώων και μυθικών, φανταστικών όντων, όπως γρυπών, σειρήνων, σφιγγών κ.ά., αγγεία και σκεύη, όπλα, πολλά ενεπίγραφα που σχετίζονται με ιστορικές μάχες, όπως ο σαυρωτήρας (Χ 6259), ανάθημα των Ταραντίνων από τα λάφυρα των Θουρίων το 443-433 π.Χ., ενεπίγραφες πλάκες, όπως το ηλειακό ψήφισμα για τον τενέδιο ολυμπιονίκη Δημοκράτη (Χ 6442), αντικείμενα ανατολικής προέλευσης, όπως η φοινικική φιάλη (Χ 7941) με την αραμαϊκή επιγραφή κ.ά. Η παρουσίαση

των ιερών συνεχίζεται στην ίδια αίθουσα με το ιερό της Ακροπόλεως των Αθηνών, επίσης σημαντικό λατρευτικό κέντρο. Ειδώλια Αθηνάς, φτερωτές Νίκες, αγγεία και σκεύη, ιδίως φιάλες και λεκανοειδή, πολλά με ενεπίγραφες περίτεχνες λαβές, αποτελούν αττικές δημιουργίες, χωρίς να λείπουν αντικείμενα και άλλων προελεύσεων.

Η ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου συνετέλεσε ώστε τα νησιά να καταστούν γέφυρες μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Ευρήματα από τη νησιωτική Ελλάδα, όπως εκείνα του Ιδαίου Άντρου, σημαντικού κρητικού λατρευτικού κέντρου, αλλά και της Εύβοιας, της Σκύρου και της Σάμου, φανερώνουν τις μέσω των υδάτινων δρόμων επαφές των λαών, τις εκατέρωθεν επιρροές και τις ανταλλαγές των πολιτιστικών αγαθών. Σπουδαίο δείγμα για τις σχέσεις των λαών στην πρώιμη περίοδο αποτελούν η ενεπίγραφη βορειοσυριακή παρωπίδα (Χ 15070) του 9ου αι. π.Χ. με παράσταση Πότνιου Θηρών από το ναό του Απόλλωνος στην Ερέτρια, καθώς και τα κτερίσματα μιας πλούσιας διπλής ταφής στη Σκύρο. Από το Ηραίο της Σάμου, ιωνικής περιοχής με μεγάλη ανάπτυξη στη γλυπτική και τη χαλκοτεχνία, προέρχονται ο κρουνός σε μορφή βατράχου (Χ 16512), του ύστερου 7ου, και ο αυλητής (Χ 16513), του 6ου αι. π.Χ.

Μετά τα έργα των γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων που παρουσιάζονται στις προηγούμενες ενότητες, ακολουθούν, στην αίθουσα 38, εκείνα της ελληνιστικής περιόδου εκπροσωπούμενα κυρίως από τα χάλκινα αγαλμάτια του ναυαγίου των Αντικυθήρων. Δημιουργίες, τα περισσότερα, του 2ου αι. π.Χ., έχουν δεχτεί επιρροές από έργα της κλασικής αρχαιότητας. Ανάμεσα στα ευρήματα, ο περίφημος μηχανισμός (Χ 15087) αποτελεί εξαίρετο δημιούργημα της ελληνικής διάνοιας και συγχρόνως μοναδικό έργο της αρχαίας τεχνολογίας, το οποίο συνδέθηκε με τον μεγάλο αστρονόμο Ίππαρχο που έζησε στη Ρόδο το 2ο αι. π.Χ.

Στα ρωμαϊκά χρόνια οι ηγεμόνες προστατεύουν τους δημιουργούς και κοσμούν με εντυπωσιακά έργα τέχνης ιδιωτικά και δημόσια κτίρια. Ο Απόλλων, η Αφροδίτη, η Αθηνά, ο Διόνυσος και οι Σειληνοί, ο Ποσειδών, Ερωτιδείς και ήρωες, όπως ο Ηρακλής, επίσης, αιγυπτιακές θεότητες και μορφές καθημερινές αποδίδονται σε νέους τύπους που χαρακτηρίζονται από έντονη εκφραστική δύναμη. Τα χάλκινα αγαλμάτια που βρέθηκαν στους Αμπελοκήπους το 1964 φαίνεται ότι κατασκευάστηκαν σε αττικά εργαστήρια χαλκοτεχνίας, τα οποία ήκμασαν κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Τα περισσότερα από αυτά αποτελούν αντίγραφα σε μικρογραφία ή μεταπλάσεις γνωστών έργων της κλασικής και της ελληνιστικής περιόδου, όπως ο περίφημος Δισκοβόλος του Μύρωνος και ο Ποσειδών στον τύπο του Λατερανού, έργο του Λυσίππου.

Ο χαλκός, καθαρός ή σε κράμα,

08

07 Αγαλμάτιο δισκοβόλου (Χ 16781). Αποτελεί απόδοση σε μικρογραφία του περίφημου χάλκινου αγάλματος Δισκοβόλου του γλύπτη του 5ου αι. π.Χ. Μύρωνος. 1ος αι. π.Χ. Βρέθηκε το 1964 στους Αμπελοκήπους Αθηνών.

08 Ειδώλιο γυμνόποδος στρατηγού (Χ 16727). Κρατεί συκώτι θυσιασμένου ζώου για μαντεία (ηπατοσκοπία). Πιθανόν εικονίζεται ο Κινέας, φιλόσοφος και σύμβουλος του Πύρρου. Τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ. Από το ιερό του Διός στη Δωδώνη.

χρησιμοποιούνταν κατά την αρχαιότητα στην αρχιτεκτονική, την ανδριαντοποιία, και στην κατασκευή διαφόρων αντικειμένων αναθηματικών αλλά και χρηστικών για τις ανάγκες του καθημερινού ιδιωτικού και δημόσιου βίου. Τα έργα διαφωτίζουν πτυχές της αρχαίας κοινωνίας για την οποία αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφοριών. Τμήματα θυρών και κλινών, λυχνοστάτες, ποικίλα αγγεία και σκεύη και άλλα αντικείμενα σχετίζονται με την κατοικία και τον οικιακό εξοπλισμό, ενώ σταθμία, στατήρες, αγκίστρια, ψαλίδια, διαβήτες, γραφίδες συνδέονται με τα επαγγέλματα και την εκπαίδευση. Εκτίθενται υδρίες, μεγάλα αγγεία του 6ου και του 5ου κυρίως αι. π.Χ., που χρησιμοποιούνταν για μεταφορά υγρών, ως τεφροδόχα, σε τελετουργίες, αλλά και ως έπαθλα αθλητικών αγώνων. Παράλληλα, παρουσιάζεται ένα σύνολο ιατρικών εργαλείων διαφόρων τύπων και χρήσεων, τα περισσότερα από τη Συλλογή Λάμπρου, που δείχνουν το βαθμό ανάπτυξης της ιατρικής επιστήμης κατά την αρχαιότητα. Κιβωτίδια και πυξίδες, κοσμήματα, στλεγγίδες και κυρίως μεγάλος αριθμός κατόπτρων διαφόρων τύπων σχετίζονται με τον κόσμο της γυναίκας και τον καλλωπισμό, δικαστικά πινάκια, ψήφοι, μολύβδινες «κατάρες» κ.ά. συνδέονται με τον δημόσιο βίο και τις δοξασίες των αρχαίων, ενώ μουσικά όργανα, πνευστά, κρουστά και έγχορδα παραπέμπουν στη μουσική και το χορό, βασικά στοιχεία πολλών εκφάνσεων της καθημερινής ζωής.

Το ποικίλο και ενδιαφέρον υλικό που σχετίζεται με τους ίππους και τα άρματα δεν θα μπορούσε παρά να αποτελέσει ιδιαίτερη ενότητα, η οποία αναπτύσσεται στην αίθουσα 39. Χρήσιμα στην αγωγή των νέων, σε τελετές, το κυνήγι, τους αθλητικούς αγώνες, τον πόλεμο και τα ταφικά έθιμα από τη μυκηναϊκή ήδη εποχή, δεν έπαψαν να αποτελούν ένδειξη κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Ειδώλια ηνιόχων και ίππων, προμετωπίδια, πτερνιστήρες, τμήματα χαλινών και εξαρτήματα αρμάτων και ιπποσκευής είναι μερικά από τα σχετικά με το θέμα αντικείμενα που εκτέθηκαν για να δείξουν τη σπουδαιότητά τους. Η σύγχρονη κατασκευή που έγινε με τα αρχαία τμήματα, τα οποία διέσωσε η συλλογή Καραπάνου, μας δίνει την εικόνα ενός ρωμαϊκού, θριαμβικού ίσως, άρματος από τη Νικομήδεια Βιθυνίας, όπου βρισκόταν το ανάκτορο του Διοκλητιανού (284-305 μ.Χ.). Οι αναπαραστάσεις και το πλήθος των αιχμών δοράτων και βελών από τον τόπο δράσης ζωντανεύουν μία από τις ενδοξότερες μάχες των Ελλήνων, εκείνη στις Θερμοπύλες το 480 π.Χ., για την οποία κρίθηκε αναγκαίο να επισημανθεί και να τονιστεί η πολιτική και πολιτιστική σημασία της.

Σημειώσεις

1 Τους δύο πρώτους καταλόγους της Συλλογής Χαλκών που απευθύνονταν όχι μόνον στο ευρύ κοινό αλλά που ακόμα και σήμερα είναι χρήσιμοι στους ειδικούς επιστήμονες, δημοσίευσε ο γάλλος μελετητής A. de Ridder, *Catalogue des bronzes de la Société Archéologique d'Athènes* (Paris 1894) και A. de Ridder, *Catalogue des bronzes trouvés sur l'Acropole d'Athènes* (Paris 1896). Για τη τύχη των πρώτων συλλογών του Μουσείου, βλ. Α. Κόκκου, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα Μουσεία* (εκδ. Καπόν, Αθήνα 2009), σ. 248 κ.ε.

2 P. Cavvadias, *Musée National. Antiquités mycéniennes et égyptiennes, sculptures, vases, terres-cuites, bronzes* (Athènes 1894), Plan, αίθουσα Ω, σ. 96 κ.ε.

3 Το 1907 κυκλοφόρησε για το κοινό και ο κατάλογος του Β. Στάη που περιελάμβανε τα γλυπτά και τα χαλκά του Μουσείου και προοριζόταν «για τους μορφωμένους και τους λάτρεις των αρχαίων», βλ. V. Stais, *Marbres et bronzes du Musée National* (Athènes 1907), Plan, αίθουσες 22, 33, 34, 35, σ. 259 κ.ε., 358 κ.ε., και το 1927 ο οδηγός του Μουσείου της Σ. Καρούζου, βλ. S. Papaspyridi, *Guide du Musée National. Marbres, bronzes et vases* (Athènes 1927), Plan αίθουσες B1, B2, B3, σ. 175 κ.ε.

4 C. Carapanos, *Dodone et ses ruines* (Paris 1878).

5 Το 1959 άνοιξε η αίθουσα 36 με τα ευρήματα της Δωδώνης και στα τέλη του 1964 οι αίθουσες των χαλκών της Ολυμπίας και της Ακροπόλεως, ενώ ακολούθησαν συν τω χρόνω και οι άλλες εκθέσεις των Χαλκών, βλ. Γ. Δοντάς, «Ο Χρ. Καρούζος και το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο», *Νέα Εστία* 122 (1987), σ. 1117. Στα υστερότερα χρόνια ο σύντομος κατάλογος των Β. Γ. Καλλιπολίτη / Ε. Τουλούπα, *Χαλκά του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών* (Αθήναι 1972), σ. 27-28, αίθουσες 36 (Καραπάνου), 37 (Α' και Β' Χαλκών) και 45 (Γ' Χαλκών), περιέχει μερικά από τα σημαντικότερα χάλκινα έργα του Μουσείου.

6 V. G. Kallipolitis, «Nouvelles salles de sculpture au Musée National», και Ε. Τουλούπα, «Νέα αίθουσα εκθέσεως χαλκών του Εθνικού Μουσείου», *ΑΑΑ* 4 (1971), σ. 49-53, αίθουσα 45. L. Kypreou, *Archäologisches Nationalmuseum* (Athen 1978), σ. 121-122, αίθουσα 40. Καλλιπολίτης / Τουλούπα, ό.π., αίθουσα 45.

7 Η πριν το 2002 έκθεση των Χαλκών στην αίθουσα 36 και σε τμήμα της 37 παρουσιάζεται στον σύντομο οδηγό του ΤΑΠ (εκδ.), *Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο* (Αθήνα 1999), σ. 45 κ.ε.

8 Το 2005 συμπεριλήφθηκε η συλλογή Χαλκών στον μικρό οδηγό του ΤΑΠ, όπου παρουσιάζονταν όλες οι έως τότε εκτεθειμένες συλλογές του Μουσείου, βλ. ΤΑΠ (εκδ.), *Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο* (Αθήνα 2005), σ. 44 κ.ε., ενώ το 2009 κυκλοφόρησε, επίσης από το ΤΑΠ, μικρός ενημερωτικός οδηγός για τη συλλογή, βλ. Ρ. Προσκυνητοπούλου, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Συλλογή Χαλκών* (Αθήνα 2009).

Πληροφορίες
Διεύθυνση: Τοσίτσα 1, Αθήνα 10682
Τηλ.: 210 8217724, 210 8217717
Fax: 210 8213573
E-mail: eam@culture.gr

Ωράριο λειτουργίας μουσείου
Δευτέρα: 13:30-20:00
Τρίτη-Κυριακή: 8:30-15:00